

Zalymlar, edaralar we tragediýalar

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 26 январа, 2025

Zalymlar, edaralar we tragediýalar ZALYMLAR, EDARALAR we TRAGEDIÝALAR

Edaralaryň ýoklugy sözüň doly manysynda tragediýadyr. Militaristik güýçleriň goýnundan dörän parlamentler zalymlaryň agdarylmagynyň pyntyk ýardyran umytlaryny täzedan guradýar, çünki täze zalymlar döwresiniň binýadyny tutýar
Ýurtlarymyz zalymlaryň golastynda ýaşamagyň yzasyny agyr çekýärler. Diktatorlar köplenç ýurtlaryny iki gezek öldürýärler.

Birinjisi, ýurdy we adamlary gyzyklandyrýan kararlarda bir özleriniň aýdanyny etdirip, muny gysymlaryna gysanlarynda, taryhdaky ýadygärliklerini gurmaga we şöhratparazlyga

kowalaşmaga başlanlarynda, ikinjisi döwlet dolandyryşyndan el çekenlerinde ýa-da agdarylanlarynda ýurdy haýsydyr bir edaradan ýa-da ýangyny söndürüp biljek organdan mahrum edenlerinde.

Ýurtlarymyz indi edaralaryň ýoklugynyň etniki, mezhep tutaryklary bilen döwlet dolandyryşyndan el çekesi gelmeýän, gitdigiçe ýaýraýan we ösýän şowsuzlygyň kölegesinde ýaşamagyň yzasyny-da çekýär.

Ýurdumyzda bolup geçýän zatlaryň diňe daşardan edilýän ýörite komplimasiýalaryň netijesidigi baradaky ýalan-ýaşryk toslamalara indi hiç kim ynanmaýar.

Tragediýanyň birinji sebäbi, içerki gowşaklyk we ýurduň içinde birinji pursatsa ýaryljak minaly meýdanlary taýýarlaýan tarapgöý hem-de awtoritar syýasatlardyr.

Daşarky komplimasiýalaryň hökmürowan güýjüň gerekli oduny we kükürdini taýýarlamaýan ýurdunda graždanlyk urşy turup bilmez. Daşarky intrigalardan, ilçiniň pyrryldagyndan ýa-da sosial mediýada gowur turzulan twitlerden has howply ganhor bar. Bu has howply ganhora şowsuzlyk diýilýär. Ýagny häzirkizaman manysy gerekliligi, şertleri, şahslara we ygtyýarlylara jogapkärçilikler we hak-hukuklar bilen döwlet düşünjesine beýgelmekde şowsuz bolmakdyr.

Sazlaýan, hasabat sorayan we düzgünleşdirýän edaralaryň ýoklugynda şowsuzlyk hasam çataklaşýar we häkimiýet agalyk, güýç, hiç bir gymmatlyga ýa-da hak-hukuga pitiwa etmeýän köre agressiýa işdäsine baglanyp galan bir süri kandidata öwrülýär. Bu ýagdaý Muammar Kaddafiniň döwründe Daşary işler ministri bolmak bilen birlikde ýurdunyň BMG-daky wekili bolmagynyň ýany bilen Afrika meseleleri we problemalary bilenem uzak wagtlap gyzyklanar Abdysalam Trekiniň maña Parižde aýdanlaryny ýatlatdy.

Ol 1992-nji ýylda 157 adamyň ölümi bilen soňlanan Liwiýa uçar heläkçiligi barada şeýle diýipdi:

«Giňden ýaýran pikir Liwiýa organlarynyň uçary bilkastlaýyn heläkçilige uçradan wagtlary Liwiýa ätiýaçlyk şaý bermeýändigini bahanasy bilen amerikanlary günäkär hasaplamaklarydy. Munuň özi öňünden meýilleşdirilen heläkçilikdi. Sürüji Ali el-Faki

meniň bajamdy we olam bu heläkçilikde aradan çykdy».

Yzyndan sözüniň üstüne şuny goşupdy:

«Uçar içine ýerleşdirilen partlaýjylaryň meýilleşdirilişi ýaly partlamandygy sebäpli raketa bilen urlup düşürildi. Bu jenaýatyň maksadynyň Liwiýanyň jogapkär hasaplanan «Lokerbi» uçar heläkçiligine jogap hökmünde amerikanlary bu heläkçiligi amala aşyrmakda aýyplamakdygy aýdylýar. Başgaça aýdanda, amerikanlara: «Biz bir uçary urmak bilen aýyplandyk, indem siz bir uçary urmakda aýyplanýarsyňyz. Ikitaraplaýyn biri-birimizi aýypladyk, indi bu meseläniň üstüni ýapyp, bir gyra zyňalyň» diýilmek islenipdi. Elbetde, bu öräm samsyklaç pikirdi.

Kaddafiniň Ýemeniň öňki döwlet ýolbaşçysy Ali Abdylla Salih bilen gatnaşygynyň nähilidigini soranymda, Treki «hemişeki ýaly ýönekeý» diýip jogap berdi.

Emma Salih Kaddafini husileri goldamakda aýyplaýardy. Ol ýemen ygtyýarlylarynyň husilere ýollanan liwiýa pullaryny ele salandygyny aýdýardy.

Kaddafiniň hereketlerini häsiýetlendirýän geň-taňsylyklary we mahluklyklary sanap gutarar ýaly däl.

Biziň üçin iň ýaman ýeri şular ýaly ruhy taýdan näsag hökümetiň ýurdunyň ömründen kyrk ýyly ýele sowranlygydyr. Ýurduna buýsanar ýaly ne ibaly ýokary okuw jaýyny, ne-de arkaňy dirär ýaly edara goýmanlygydyr.

Ne goşun bolmalysy ýaly goşundy, ne-de diplomatiýa hakyky diplomatiýady. Liwiýa «Afrika hökümdarlarynyň hökümdarynyň» eden-etdilikleriniň yzasyny çekişi ýaly, indem ony agdaranlaryň, şeýle-de täzedan üýtgedip gurulmaga mätäç ýurduň döwlet dolandyryş formasyny tapyp bilmeýändikleriniň yzasyny çekýär.

Belki-de, munuň sebäbi Kaddafiniň Liwiýany uzyn we gezende urşujylary özüne çekip biljek graždanlyk urşy howpunfan halas edendirin öýden daşardan guralan harby döwler agdarylyşygy bilen agdarylmagydyr. Yzysüre Siriýa hem şeýle graždanlyk urşuna iterildi.

Düýn şu setirleri ýazyp otyrkam, günüň 2-nhi awgustdygyny, Yragyň we onuň bilen birlidke sebitiň 1990-nhy ýylyň şu gününüň yzazyny çekip ýörendigini ýatdan çykarmagym mümkin

däldi.

Kuweýte, Yraga we sebitdäki taryhy deňagramlylyklara garşy edilen bu jenaýatda bizi gyzyklandyrýan zat – zalymlar topbagyna degişli adamyň edaralaryň ýoklugyndan soňuna çenli peýdalanmagy we täsirleri şu günlerem duýulýan sarsgyny möwjedenligidir.

Şu ýerde şol döwür Yragyň Ýaragly

Güýçleriniň Baş ştabynyň başlygy Nizar el-Hazrejiden eşidenlerimi dykgatyňyza ýetiresim gelýär. Ol başdan geçirenlerini şeýle gürrüň beripdi:

«Wakalaryň başlanan gijesi öýümde ýatyrdym. Ertir irden komanduýuşiligiň baş sekretary general Alaeddin el-Kenabi til kakdy we gyssagly gelmelidigimi aýtdy. Kabinetime girenimde maňa «Kuweýte çozduk» diýdi. On bäş minut geçenden soň Goranmak ministri Abdyljebbar Şansal geldi we oňa-da şeýle bu barada berildi.

Pikir edýärsiňizmi, bir ýurduň goşuny Goranmak ministrine we baş ştabynyň başlygyna habar berilmezden şeýle uly parlaňküşlüge iterilýär.

Soňra men Saddam Hüseyiniň çozuş planyny Hüseyin Kamil we Ali Hasan el-Mejid bilen bilen birlikde özüniň taýýarlandygyny bilip galdym. Jikme-jik meselelerde belki-de başgalaryňam pikirlerine sala salynan bolmagy mümkin, emma esasy meýilnama diňe şu üç adam tarapyndan taýýarlanypdyr we diňe şular meýilnamadan habarly bolupdyr».

Bir gezek ýokary wezipeli serkerdelerine kitabyňy paýlajak derejede Stalini gowy görýän, ony deňsiz-taýsyz taryhy lider hasaplaýan adamyň diňe şu säwlige esaslanyp şol gün başga bir ýurda çozma karartna gelmegiň yzasyny häzir tutuş sebitiň çekýändigini aýtsak, öte geçdigimiz bolarmy?

Şol gün we okkupasiýa sebäpli Arap raýdaşlygy ölüm howply ýaralary aldy. Şeýle-de bu çozuşlyk on ýtldan soň 2001-nji ýylyň 11-bji sentýabr teraktynyň basyşy astynda başlanan jezalandyрма kompaniýasyna baglanyşyklylykda ABŞ-nyň Yraga çozma kararyny kabul etmegini-de aňsatlaşdyrды.

Amerikan okkupasiýasy bolsa Yrak-Türkiýe-Eýran üçburçlygynda Yragyň çagşamagyna sebäp boldy. Şol sebäpdenem häzir Eýran

tarapyndan goldanýan toparlaryň öňe sürýän şygarlarynyň zynjyrlaryna baglanan Yragy görýäris. Çäklerinde türk goşunlarynyň ýerleşen Yragyny görýäris. Mustafa Kaziminiň döwlet maksatnamasyny galkyndyрма umydy bilen saýlawlaryň gapysyny açmaga synanyşýandygyny görýäris.

Edaralaryň ýoklugy sözüň doly manysynda tragediýadyr. Militaristik güýçleriň goýnundan dörän parlamentler zalymlaryň agdarylmagynyň pyntyk ýardyran umytlaryny täzedan guradýar, çünki täze zalymlar döwresiniň binýadyny tutýar.

Edaralaryň artýan şowsuzlygy-da azyndan ýoklugy ýaly howply. Sazlaşdyryjy, hasabat sorap bilýän edaralar bolanlygynda Liwan depozit eýelerine gönükdirilen iň uly talaňçylyga şaýatlyk edermidi?

Saýlawlar hakykatdanam döwlet we edaralar maksatnamasynyň tarapdarlarynyň häkimiýet başyna gelmegine ýol beren bolsa, Liwan çagşamanyň we öz-özüne kast etmegiň duzagyna düşermidi? Edaralaryň şowsuzlugy, hakyky edaralaryň ýoklugy tragediýanyň dowam edýändigini aňladýar.

Gassan ŞERBIL,

«Şarkul-Awsat» gazetiniň baş redaktory.

Duşenbe, 03.08.2020 ý. Publisistika